

PENINSULA IBÉRICA A INICIOS DEL SIGLO VII d. C.

LA FUNDACIÓ D'UNA NOVA CIUTAT: *RECCOPOLIS*

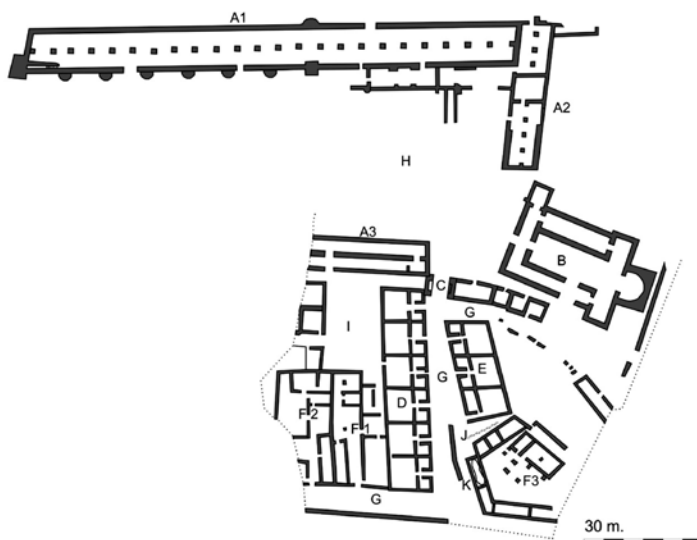
Pilar Diarte-Blasco, Manuel Castro-Priego, Lauro Olmo-Enciso
Projecte Arqueològic Recópolis. Àrea d'Arqueologia. Universitat d'Alcalá

En plena Celtibèria visigoda, per ordre de Leovigild, es funda l'any 578 dC la ciutat de *Reccopolis* (Zorita de los Canes, Guadalajara). Certament, no és l'única ciutat fundada en aquest moment, ja que com ens informen la *Chronica* de Joan de Biclar i la *Historia Gothorum* d'Isidor de Sevilla, altres dues ciutats es van erigir en aquest període al nord peninsular, a *Vasconia: Victoriacum*, fundada pel mateix rei, i *Ologicus* per Suíntila (621-631 dC), que romanen sense localitzar. No és casualitat que aquestes ciutats es fundaren en moments crucials per a la consolidació del Regne visigot de Toledo, com en el cas de les fundades per Leovigild (568-586 dC), o el d'*Ologicus*, quan les campanyes de Suíntila van acabar amb les últimes possessions peninsulars dels bizantins, l'any 625 dC. En el cas de *Reccopolis* és probable que la voluntat règia de dur a terme un projecte ideològic «imperial» a la manera

de Bizanci faça tangible aqueixa política d'*aemulatio imperii*, ja que la ciutat va ser construïda en honor del futur rei Recared (586-601 dC), seguint el costum d'alguns emperadors bizantins que van fundar o, simplement, van reanomenar alguns centres urbans anteriors.

El coneixement de l'estructura urbana de la ciutat i de l'impacte que aquesta va tindre en el territori és més recent del que en principi hom pot suposar, ja que *Reccopolis* durant diversos segles va romandre oculta i oblidada fins al seu «redescobriment» arqueològic al turó de l'Oliva, a finals del segle XIX. En tot cas, la memòria de la ciutat havia romàs alguns segles després del seu abandonó definitiu, entorn del segle IX, gràcies a les fonts escrites: les àrabs, per exemple, al·ludiran a *Racupel*, com a «*muy fuerte çibdat e muy alta*», on a més se subratlla la qualitat de les pedres usades per a la construcció de Zorita, com apareix esmentada en la *Crònica* d'al-Razi. Mentre que en algunes fonts cristianes, com el text altmedieval de la *Cronica albeldense* s'al·ludeix a la fundació de la ciutat,

◁ *Reccopolis* en el context peninsular a començament del segle VII dC. Elaboració pròpia.

Planimetria esquemàtica explicativa de la part alta de la ciutat.
Elaboració pròpia.

A1, A2, A3: Complex palatí; B: Església palatina; C: Accés complex palatí;
D y E: Edificis associats amb activitats artesanals i comercials;
F1, F2 y F3: Habitatges; G: Carrers; H: Zona oberta, complex palatí;
I: Zona oberta; J: Canalització; K: Cisterna

Imatge aèria de Reccopolis. Projecte *Reccopolis*.

i un poc més tardanament, en el fur concedit per Alfons VII, el 1156, a llauradors mossàrabs per repoblar la vila de Zorita, on es manté el topònim en les diferents formes d'aquesta: *Accopal*, *Raccopal* o *Racupel*.

L'inici de les investigacions arqueològiques pròpiament dites, no obstant això, no es va produir fins als anys quaranta del passat segle, quan l'arqueòleg Juan Cabré Aguiló es va encarregar de la direcció de les excavacions fins a la seua defunció, el 1947. Les primeres fases de la investigació es van centrar en les estructures arqueològiques més evidents que, sens dubte, eren les de l'ermita de la Mare de Déu de l'Oliva, amb l'objectiu de documentar les fases visigodes de l'edifici, encara que també es va identificar el «...gran palau contigu a la Basílica», en què va localitzar, igual que en l'edifici de culte, «...elements arquitectònics de talla i caràcter visigots...» i, sobretot, en destacava les dimensions «...amb naus de més de 100 metres de longitud per 10,40 d'amplària».

L'urbanisme de *Reccopolis*, de fet, es defineix entorn de la posició preminent del complex palatí —que devia incloure la basílica palatina, emmascarada en part per l'ermita medieval de la Mare de Déu de l'Oliva—, la situació de la qual en la part més alta del turó el fa visible des de tots els llocs de la ciutat, que inclou pràcticament qualsevol lloc del territori circumdant i subratlla el poder que representava. Els informes de Cabré són la primera notícia que tenim de l'existència d'un palau a la ciutat, hipòtesi després sostinguda per investigadors de l'Institut Alemany d'Arqueologia a Madrid, com K. Raddatz i D. Claude, i corroborada pels treballs duts a terme per l'equip dirigit per Lauro Olmo-Enciso. És cert, no obstant això, que pràctica-

ment no hi ha edificis del període amb els quals es puga establir una comparativa, però les dimensions i la qualitat constructiva del conjunt, la ubicació d'aquest i els elements arquitectònics i decoratius recuperats en el seu interior, en deixen escàs marge de dubte en la identificació.

El conjunt es va construir entorn d'una gran plaça, que queda tancada pels costats nord i sud, precisament pels dos edificis de major envergadura. En total, el conjunt devia estar format almenys per tres edificis i una església palatina. Els murs dels edificis del conjunt palatí, que denominem A1, A2 i A3, estaven compostos per dos paraments i reblit interior de còdols de riu i pedres, a més de trobar-se lluits amb morter de calç i arena, també utilitzat a l'església. L'ús de la calç es documenta també a la plaça, on s'observa l'ús de còdols lligats amb aquest material, coberts amb una capa de morter de calç i arena.

L'edifici nord, A1, és el més gran del complex, amb 133 m de longitud per 9,20 m d'amplària, i tenia dos pisos. Es trobava dividit en dues parts de dimensions semblants: la ubicada en el sector més occidental posseïa contraforts circulars i dues obertures d'entrada d'uns 2 m d'amplària cadascuna, mentre que la que es troba en la zona oriental tenia dues ales (ambdues amb una única planta) adossades al seu costat nord i sud, respectivament.

L'edifici A2 que, al costat de l'església palatina devia tancar la plaça pel seu costat est, té unes dimensions de 40 m de longitud per 10 d'amplària. Tant l'edifici A1 com l'A2 posseeixen en l'interior uns pilars de 1,10 m de costat, que servien per a sustentar el sistema d'arcs adovellats correguts, que potser subjectava la planta superior d'ambdós edificis.

L'edifici A3 és l'únic del complex que no va ser documentat per J. Cabré. Va començar a ser estudiat en les campanyes d'excavació que van començar en la dècada dels noranta del passat segle. Tanca la plaça en la seua part més meridional i té similituds constructives amb el complex A1. La construcció es va alçar en maçoneria i carreuó que combina una fonamentació en gres, amb alçats en tosca i pedra calcària. No devia disposar, en canvi, de pilars i/o pilars interns, ja que potser posseïa un mur corregut en maçoneria i carreuó al seu interior, on devien haver obertures de comunicació —almenys dues—, que devien servir tant de divisió de l'espai inferior en dues naus de 3,20 m d'amplària, com de subjecció de la planta superior. Es tracta d'una obra longitudinal, amb sentit est-oest, amb uns 9,40 m d'amplària per 31,50 m de longitud visible. No obstant això, gràcies a les prospeccions geomagnètiques, s'ha pogut determinar una longitud total de la construcció en 49 m. L'estructura d'aquest es troba encara en fase d'excavació.

La seqüència estratigràfica ha permès la reconstrucció interpretativa de l'edifici. Potser va tindre una teulada a dues aigües rematada per creus calades als seus vèrtexs. La teulada devia estar subjecta per un bigam, fet a parts iguals en fusta de pi i roure. Immediatament sota aquesta coberta, es va documentar, en forma d'afonament, el pis d'*opus signinum* de la planta superior. Aquest paviment es va conformar sobre un pla de llosetes de travertí a manera d'encofrat i recolzava directament sobre les bigues que suportaven tot el nivell superior. Finalment, es van documentar les restes d'un estrat d'argila batuda que formava el paviment de la planta inferior.

La funcionalitat representativa i, probablement també, residencial es devia reduir a la planta superior dels dos edificis de majors dimensions (A1 i A3), on s'han recuperat acurats paviments d'*opus signinum*, com també capitells, fustos i cimacis, a més d'altres fragments de decoració escultòrica. La planta baixa d'aquests edificis, d'acord amb la menor quantitat de materials decoratius i la seua senzilla pavimentació realitzada amb morter de calç, pogué tindre usos variats, entre els quals es troben els de tipus administratiu i fiscal.

L'església palatina s'ubicava a l'extrem oriental del complex. Té planta cruciforme inscrita en un rectangle, amb una nau central, emmarcada per dos laterals, i una transversal a manera de transsepte. L'accés a la nau central es feia a través de la porta situada en el nàrtex, que estava alineada amb l'entrada principal a l'edifici. Aquesta última comunicava amb el gran espai obert del complex palatí. L'absis semicircular devia ser peraltat en l'interior i rectangular en l'exterior, i s'ha proposat, a més, que va estar rematat amb una volta hemisfèrica. Tot l'edifici estava pavimentat amb *opus signinum* i devia tindre dos tipus d'aparell, un de carreus en filades regulars i travades amb morter de calç, utilitzat a la zona de l'absis i el creuer, i un altre, per a la resta de l'edifici, caracteritzat per filades més irregulars de carreuó, reforçades en els cantons per carreus regulars.

El conjunt palatí quedava separat de l'entramat urbà per una porta monumental construïda amb carreus de tosca i calcària, que comunicava la gran plaça amb la resta de la ciutat. Aquesta construcció, no obstant això, no es trobava en el projecte original, ja que va recolzar en el cantó sud-est de l'edifici A3 i va implicar la destrucció de

part d'un gran edifici comercial i productiu. En gran part de la ciutat, de fet, es documenten —organitzats entorn de dos eixos viaris principals— tallers i botigues units a espais domèstics que, de forma més o menys regular, s'estenen per un espai de vint-i-quatre hectàrees. Entre totes les produccions artesanals sobreïx la manufactura en vidre, sens dubte una de les més característiques de la cultura material recuperada a Recópolis. Aquesta es troba organitzada en uns quants tallers, que se situen immediats a l'eix principal que amb direcció nord-sud aconseguia la porta que donava accés al complex palatí. S'hi conserven uns quants forns que implicaven des d'una producció inicial fins a processos de refós i reciclatge del material. També s'han recuperat motles que demostren que, al costat del vidre, en l'àrea pròxima al complex palatí, també es produïen peces d'orfebreria i metal·listeria.

En l'àmbit domèstic s'observa una distribució entorn de patis articuladors, que portaven a estances amb llars o cuines. No obstant això, l'anàlisi de les estructures i dels materials recuperats no facilita sempre una identificació clara de la funcionalitat de cadascun dels espais. En no pocs casos, l'estructura original de la ciutat, fora del complex palatí, queda definida com una àrea mixta, en la qual les activitats productives i domèstiques coincideixen en l'espai, fins que, a inicis del segle VIII, algunes zones de l'entramat urbà quedaran dedicades únicament a la funció d'espai d'habitatge, caracteritzades a més per una tècnica constructiva diferent dels murs, la considerable reducció dels espais i l'augment del nombre de llars.

Un dels aspectes centrals de la importància de *Recópolis* era l'arribada de productes de l'àmbit Medi-

terrani a l'interior peninsular. S'ha recuperat, en els espais pròxims a l'àrea comercial i productiva, un important conjunt d'àmfores de procedència nord-africana i també del Mediterrani oriental, que demostra l'actiu comerç de la ciutat, possiblement a través dels ports de *Valentia* i *Carthago Spartaria*. Una capacitat d'atraure béns de prestigi i de mantindre rutes d'intercanvi, no obstant això, que va cessar al llarg del segle VIII dC.

Dins d'aquest àmbit econòmic, les troballes monetàries i els indicadors de la seua circulació a *Reccopolis* permeten entendre el paper central de les ciutats en època visigoda i el manteniment de la moneda com a instrument fiscal i d'intercanvi, davant de la seua inexistència en l'àmbit rural. La moneda queda així confinada a l'ús per les elits, en els complexos processos de recaptació fiscal que van caracteritzar el sistema impositiu en època visigoda, i com a intercanvi de prestigi. En aqueix context hem d'entendre la troballa d'un gran tresoret de monedes visigodes merovíngies, sueves i bizantines a la basílica, en la dècada dels quaranta, o les posteriors troballes de moneda merovíngia a l'edifici A2 i de numerari visigot a les proximitats de l'àrea productiva i comercial. El registre numismàtic també ha servit per subratllar la continuïtat de *Reccopolis* com un espai vertebrador del seu territori durant el segle VIII dC. A les troballes de dírhams i felusos de l'Emirat dependent i independent, cal sumar la troballa d'un conjunt de nou dírhams d'època d'Abd al-Rahman I (756-788 dC) a les proximitats de la basílica, l'any 2010.

Conjuntament amb tots els elements esmentats, *Reccopolis* disposava, a més, d'una potent muralla que

rodejava la ciutat, construïda amb carreus travats amb morter, amb una amplària mitjana de prop de 2 m i una alçària com a mínim de 5 m, en el cas de les torres. El recinte emmurallat, que va ser espoliat en època andalusina per a la construcció de la muralla i el castell de Zorita, va rodejar, en origen, tot el turó seguint la vora d'aquest, excepte en la zona nord on descendeix fins a la ribera del Tajo. El llenç devia tindre dos paraments paral·lels, rebliment amb pedres, carreuó i còdols. Els carreus eren majoritàriament de pedra calcària local, encara que també s'hi documenten alguns de gres. Aquest sistema constructiu s'utilitza també en les set torres documentades, totes quadrangulars, excepte una que és semicircular, que es distribueixen al llarg de la muralla de forma irregular.

La muralla, el complex palatí i la seua planificació urbana fan de *Reccopolis* l'única ciutat construïda *ex novo* coneguda a tot Europa occidental, que permeta el coneixement d'un projecte constructiu estatal, que només ha pogut comparar-se amb l'expansió suburbana que, entre mitjan del segle VI i mitjan del VII, es va desplegar a la Vega Baja de Toledo, ja que en ambdós casos documentem espais amplis i ben articulats, en conseqüència, lliures de les restriccions d'un traçat urbà preexistent. No hi ha dubte que, salvant les distàncies entre la capital del Regne i la nova fundació visigoda, ambdós projectes van suposar un important esforç econòmic per a les arquees estatals, que només pot entendre's com a part del projecte iniciat per Leovigild i continuat per alguns dels seus successors, de control del territori i coerció dels súbdits del Regne visigot de Toledo.